

Batı’da Yaşayan Türklerin Farklı Dini Gruplarla İletişimleri Bağlamında Din Eğitimi İhtiyaçları

Banu GÜRER*

Özet-Yurtdışında yaşama tecrübesi farklı kültürleri yakından tanıma imkânını beraberinde getirir. Bu imkân tek taraflı bir tanımadan ziyade “tanışma” anlamını da taşır. Çünkü kişiler hem farklılıkları tanır hem de bu farklılıklara mensup bireylere ve gruplara kendilerini tanıtır. Bu nedenle farklı kültüre ve dine mensup insanları tanıma sürecinde kişi hem onlar hakkında hem de kendi hakkında bilgi sahibi olma ihtiyacı hisseder. Çalışmamız Batı’da yaşayan Türkler arasında bu ihtiyacın ortaya çıkıp çıkmadığını, ortaya çıkan ihtiyacın hangi konuları içerdiğini, bu ihtiyacın karşılanmasında hangi faktörlerin etkili olduğunu farklı dini gruplarla iletişim bağlamında ele almaya çalışmaktadır. Buna bağlı olarak çalışmamızda yurtdışında yaşayan Türklere yönelik hazırlanacak din eğitimi müfredatlarının ihtiyaca binaen nelere dikkat edilerek düzenlenmesi gerektiği tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler- Din eğitimi, Göç, Din eğitimi politikaları, Din eğitimi müfredatı

* Yard. Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Eğitimi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

E-posta: banu.gurer@marmara.edu.tr

Giriş

Yurtdışında yaşama tecrübesi farklılıklarla bir arada bulunma ve farklılıklarla beraber yaşayabilme tecrübesini kazandırması bakımından önemlidir. Bu tecrübenin bir toplumda zenginliğe dönüşebilmesi istenilen bir olgu olmakla birlikte tarih bize insanlığın bu konuda nadiren başarılı örnekler verebildiğini göstermektedir.

İnsanlığın farklılıklarla yaşamaya dair ortaya koyduğu acı örneklerin yakın tarihlere kadar dayanması, günümüzde çoğulculuğun ve çok kültürlülüğün özellikle eğitim politikaları açısından önemle vurgulanmasını beraberinde getirmiştir. Zira insanlığın farklılıklarına rağmen bir arada yaşayabilmeleri için öncelikle farklılıkların kabul edilmesi, bunun için de birbirlerini tanımaları gerekli görülmektedir (Bkz. Van der Ven, 2006, s. 77). Bu bağlamda her iki kavramın eğitim politikası olarak dikkate alınması, müfredatlardan eğitim metotlarına kadar eğitim sisteminin birçok alanını, farklılıkların “tanınmasına” yönelik olarak etkilemektedir (Altaş, 2003, s. 182; Köylü, 2012, s. 66-67).

Eğitim politikalarının çoğulcu ve çok kültürlü bir anlayışa doğru kayması, din eğitimi politikaları açısından ayrı bir öneme sahiptir. Zira bu anlayışlar ışığında farklı dinlerle bir arada ve barış içerisinde yaşamının sağlanabilmesi için bu dinlere mensup insanların birbirlerini tanımasının gerekliliği, din eğitimi müfredatlarının düzenlenmesinde göz önünde bulundurulması gereken bir husus olarak vurgulanmaktadır. Nitekim özellikle göçlerle birlikte artan göçmen nüfusuna bağlı olarak nüfus artışının daha görünür kıldığı dinlere mensup grupların din eğitimi hakları da bu çerçevede verilmesi gereken bir imkân olarak değerlendirilmektedir. Ancak Türklerin yaşadığı pek çok Avrupa ülkesinde İslam din derslerine yönelik olarak hazırlanan programların yetersizliği bu imkânın değerlendirilmesinin önünde önemli bir engel olarak gözükmektedir (Tavukçuoğlu, 2000; Aydın, 2003; Yiğit, 2010). Çünkü programların yetersizliği din eğitimi sürecinin başlamasını geciktirebildiği gibi başlayan sürecin sağlıklı ilerlemesini de engelleyebilmektedir (Yiğit, 2010).

Batı’da yaşayan Türklere yönelik olarak düzenlenecek din eğitimi programlarının yetersizliği birçok açıdan incelenmesi ve değerlendirilmesi gereken bir husus olmakla birlikte “bilgi” bağlamında ele alınmasının öncelenmesi gerektiğini düşünmekteyiz. Zira genelde eğitim programlarının özelde ise din eğitimi programlarının en önemli unsurlarından biri müfredatın içeriğini oluşturan

“bilgidir” ve bu nedenle müfredatlarda yer verilmesi gereken bilgiler, üzerinde ciddi olarak düşünülmesi gereken bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Müfredatlarda hangi bilgilerin yer almasının gerektiği ise program geliştirme sürecinin ana unsurlarından biri olan ihtiyaç kavramına göre şekillenmektedir (Geniş bilgi için bkz. Demirel, 2007, ss. 71-75). Farklılıkların birer zenginlik olarak kabul edilmesinin önemle vurgulandığı günümüzde dini farklılıkların müfredatlarda yer alması da program geliştirme sürecinde ihtiyaç bağlamında tartışılan önemli bir husustur. Zira farklı dini gruplarla bir arada yaşama tecrübesi, özellikle küreselleştiği ifade edilen dünyada, beraber yaşanan ve iletişimde bulunulan dini gruplar hakkında bilgi sahibi olma ihtiyacını doğurmaktadır. Nitekim din eğitimi alanında tartışılan farklı öğretim modellerinin oluşmasında dini farklılıklar ve onların nasıl ele alınması gerektiği meselesi belirleyici rol oynamaktadır (Mesela bkz. Altaş 2003; Jackson, 2005; Tosun, 2005; Kaymakcan, 2012; Köylü, 2012).

İşaret ettiğimiz hususların bizi sormaya teşvik ettiği “yurtdışında farklı dinlerde bir arada yaşayan Türklerin hem kendilerini tanımak hem de farklı dinleri tanımak ve “tanışmak” kapsamında din eğitimi ihtiyaçları nelerdir?” sorusundan hareketle çalışmamız Batı'da yaşayan Türklerin din eğitimi ihtiyaçlarını, din eğitiminin bilgi boyutu açısından ve farklı dini gruplarla iletişimlerini de dikkate alarak tespit etmeye çalışmaktadır. Yapılacak tespitler, buradaki vatandaşlarımıza yönelik olarak hazırlanacak din eğitimi müfredatlarına yönelik olarak tartışılacak ve değerlendirilecektir.

Konu ve Problemler

Farklılıklarla bir arada yaşama tecrübesi insanı iki açıdan zenginleştiren bir süreçtir: Birincisi farklılıkları tanıma imkânı verir. Bu tanıma teorik bir öğrenmeden ziyade bizzatı yaşayarak elde edilen bir bilgiye dayanır. Bu nedenle daha etkili ve kalıcıdır. İkincisi ise farklılıklarla bir arada yaşamak kişinin kendisini de daha iyi tanımasını ve konumlandırmasını sağlar. Zira farklı olanla temas insanın kendine has özelliklerini daha iyi görmesini, bu husustaki bilgilerinin yeterli olup olmadığını daha iyi anlamasını beraberinde getirir. Buna bağlı olarak kişiyi kendisiyle ilgili, bir başka ifadeyle “kim olduğuyla” ilgili daha doğru bilgi edinmeye sevk eder. Bu süreç aynı zamanda kimlik algısını da şekillendirir.

Ancak söz konusu zenginliğin gerek bireyler gerekse toplumlar bazında her daim sağlanabildiğini söylemek mümkün değildir. Bunun birçok nedeni olmak-

la birlikte özellikle bilgi kirliliği, önyargılar ve bunların bir sonucu olarak ortaya çıkan iletişim problemleri, hem farklı grupların birbirini doğru biçimde tanımasını hem de farklılıklar içinde sağlıklı bir kimlik gelişimini engelleyen temel faktörlerdendir. Tarih boyunca farklılıkların çatışmaya dönüşmesinin esas nedenlerinden biri de budur.

Bahsi geçen hususlar din açısından ayrı bir önem kazanmaktadır. Zira din birey ve toplumların kimlik algısını şekillendiren önemli bir unsurdur ve dini farklılıkların yoğun olduğu toplumlarda söz konusu farklılıklar çoğu zaman sosyal bütünleşmenin önündeki engellerin en önemlilerinden biri olarak karşımıza çıkmakta veya en önemli engellerden biri haline getirilebilmektedir. Nitekim din üzerinden gerçekleşen savaşların ve toplumsal ayrışmaların acı yansımaları günümüzde de hissedilmektedir. Bu bağlamda gerek din eğitimi politikaları gerekse din öğretimi metotlarına dair çeşitli çalışmaların yapılmasının ve teorilerin geliştirilmesinin itici gücünün acı tecrübelerin tekrar yaşanmasının önüne geçmek olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim tüm bu çalışmaların ortak noktası din eğitiminin bir “ötekileştirme” unsuru haline gelmemesidir.

Çalışmamız yukarıdaki hususları göz önüne alarak Batı’da yaşayan Türklerin farklı dine mensup gruplarla iletişim süreçlerinde din eğitimi alanında hissettikleri ihtiyaçları bilgi düzeyinde ortaya koymayı hedeflemektedir. Araştırmamıza konu olan bilgi ihtiyacı kişilerin hem kendi dinleri ile ilgili hem de beraber yaşadıkları ve iletişim halinde bulundukları farklı dini gruplarla ilgilidir.

Söz konusu ihtiyaçları ortaya koymaya çalışırken cevap aradığımız sorular şunlardır:

- Katılımcılar dini eğitimlerini nereden elde etmektedirler?
- Katılımcılar farklı dinlere mensup kişi ve gruplarla iletişime açık mıdır?
- Yurtdışı tecrübesi dini bilgi ihtiyaçlarında herhangi bir artışa sebebiyet vermekte midir?
- Farklı dinlere ait bilgilerini hangi kaynaklardan elde etmektedirler?

Amaç ve Önem

Literatürde, yurtdışında yaşayan Türklerin din eğitimi ile ilgili yapılan birçok çalışma yer almaktadır. Söz konusu çalışmalar çeşitli Avrupa ülkelerinde yaşayan Türklerin din eğitimi ve problemleri (mesela bkz. Koç, 2013; Sağlam,

2011; Işık, 2010; Doğan, 2005; Ev, 2003; İsmailfendioğlu, 2003; Altun, 2001; Coşkun, 2000; Ekin, 2000; Tavukçuoğlu, 1997, 1996; Baştürk, 1995; Aşıkoğlu, 1993), sosyal bütünleşme, din ve kimlik algısı (mesela bkz. Zengin, 2010; Acar, 2005; Keser, 2004; M.S. Doğan, 2001) gibi birçok perspektiften özellikle Batı'da yaşayan Türklerin din eğitimi problemlerini ele almaktadırlar. Bulundukları toplum içerisinde sosyal bütünleşmenin kimlik algısında probleme yol açmadan gerçekleşmesi için çeşitli ülkelerde yaşayan Türklere yönelik bu çalışmalar önemli ve gereklidir. Bizi bu çalışmaya sevk eden husus da bu noktada başlamaktadır. Zira Batı'da yaşayan Türklerin bulundukları toplumlarla sağlıklı bir bütünleşme sürecine girmeleri farklılıklarla sağlıklı iletişim kurmalarına paralel olarak söz konusu olabilecektir ve dini farklılıklarla iletişim bunun en önemli ayaklarından biridir. Farklı dini gruplarla iletişim sağlıklı dini bilgi ihtiyacını hem doğuran hem de giderilmesine vesile olan bir süreç olduğu için bu sürecin din eğitimiyle bağlantısı üzerinde düşünülmesi ve çalışılması gerektiği fikri çalışmamızın çıkış noktasıdır. Bu çalışmadan önce, Batı'da yaşayan Türklerin dini çoğulculuk algılarını anlamaya yönelik gerçekleştirdiğimiz bir başka araştırmamızın da bu düşüncemizi kuvvetlendirdiğini ifade etmek isteriz (Gürer, 2013). Bahsi geçen çalışmalar arasında din eğitimi sorununa işaret ederken spesifik olarak farklı dini gruplarla iletişimin ortaya çıkardığı din eğitimi ihtiyacıyla ilgili spesifik bir çalışma tespit edemememiz araştırmayı yapmak istememizin bir diğer nedenidir. Dolayısıyla bahsi geçen çalışmalar araştırmamıza zemin teşkil etmekle birlikte, çalışmamız kendi başlığı açısından bir ilk konumundadır. Bu yönüyle bu alanda yapılacak çalışmalara katkı sağlaması umudunu taşıyoruz.

Değişkenlerarası İlişkiler ve Hipotezler

Batı'da yaşayan Türklerin farklı dine mensup kişi ve gruplarla iletişimlerinde ortaya çıkan din eğitimi ihtiyaçlarını ele alan çalışmamız bu ihtiyaçları, bu kişi ve gruplarla iletişime açık olmaları, hem kendi dinleriyle ilgili bilgileri hem de diğer dinlerle ilgili bilgileri doğrultusunda ele alacaktır. Bunun için farklı Batı ülkelerinde yaşayan Türklerden oluşturduğumuz anket vasıtasıyla konuyla ilgili bulgu elde edilmiştir. Bu bulgular ışığında söz konusu hususların incelenmesi anketlerin yapıldığı tarih aralığı ile yani belirli bir zaman dilimiyle sınırlı kalacağı için araştırmamızın modeli "ansal ilişkisel tarama modeli"dir.

Araştırmamızın hipotez ve alt hipotezleri ise şu şekilde belirlenmiştir:

(H1): Katılımcıların din eğitimlerinde okul önemli bir yere sahiptir.

(H1a): Katılımcıların din eğitimlerinde okul aileye göre daha önde gelmektedir.

(H1b): Katılımcıların din eğitimi aldıkları yerler arasında özel kurs ve çalışmalar önemli birer alternatiftir.

(H2): Katılımcılar yurtdışında kaldıkları süre zarfında din eğitimi ihtiyaçlarını öncelikle bireysel çalışmalarla tamamlamaktadırlar.

(H2a): Katılımcıların yurtdışında kaldıkları süre içerisinde din eğitimi ihtiyaçlarını karşılamada özel kurslara müracaat etme eğilimleri yüksektir.

(H3): Katılımcıların din eğitimi ihtiyaçları yurtdışında bulundukları süre içerisinde artış göstermektedir.

(H3a): Katılımcılar yurtdışında bulundukları süre zarfında kendi dinleri ile ilgili bilgi ihtiyacı hissetmektedirler.

(H3b): Katılımcılar yurtdışında bulundukları süre zarfında farklı dine mensup insanlar ve gruplar hakkında bilgi sahibi olma ihtiyacı hissetmektedirler.

(H4): Katılımcılar farklı dini gruplarla sıklıkla iletişim halindedirler.

(H4a): Katılımcılar farklı dini gruplarla iletişimlerinde gerek kendi dinleri gerekse muhataplarının dinleri hakkında bilgi alışverişinde bulunmaktadır.

(H4b): Katılımcıların farklı dini gruplara dair bilgi kaynaklarının başında bu gruplara mensup kişiler gelmektedir.

Denekler ve Nitelikleri

Araştırmamıza başta Almanya olmak üzere, İngiltere, Fransa, Bulgaristan, Bosna, Hollanda, İsveç, Ukrayna, Avusturya, Slovakya ve Amerika Birleşik Devletleri'nde en az bir yıl süreyle yaşamış olan veya hala yaşamakta bulunan 261 kişi katılmıştır. Büyük çoğunluğuna internet vasıtasıyla ulaştığımız deneklerimizden bize gönderilen anket sonuçlarından az bir kısmı (11 kişi) eksik dolurma nedeniyle elenmiş ve denek sayımız 250 ile sınırlandırılmıştır.

Araştırmamızın verileri Eylül 2012 – Mart 2013 tarihleri arasında toplanmıştır. Katılımcıların demografik özelliklerini tespit etmek amacıyla sorulan kişisel sorulara verilen cevaplara göre ortaya çıkan olgusal durumu şu şekilde ifade edebiliriz:

Araştırmamıza katılan deneklerin % 37,2'si (93 kişi) erkek, % 62,8'i (157 kişi) kadınlardan oluşmaktadır. Araştırmamıza katılan kişilerin yaşadıkları ülkeleri, değerlendirmede kolaylık olması bakımından, genel bir sınıflandırmaya tabi tutarak Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri olarak ayırdık. Buna göre katılımcıların % 82'si (205 kişi) Avrupa ülkelerinde, % 18'i (45 kişi) Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşamış veya yaşamaktadır. Söz konusu katılımcıların % 68'i (170 kişi) halen yurtdışında, % 32'si (80 kişi) ise Türkiye'de yaşamaktadır. Katılımcıların % 40,8'i (102 kişi) 15-25 yaş, % 45,6'sı (114 kişi) 25-35 yaş, % 12'si (30 kişi) 35-47 yaş ve % 1,6'sı (4 kişi) 52-65 yaş aralığında yer almaktadır.

Araştırma kapsamında farklı dine mensup kişi ve gruplarla iletişimi etkileyebilecek bir unsur olarak katılımcıların yurtdışında bulunma amaçlarına yönelik olarak sorduğumuz soruya verilen cevaplara göre katılımcıların % 32,4'ü (81 kişi) eğitim, % 4,8'i (12 kişi) iş, % 4,4'ü (11) evlilik, % 52,4'ü (131 kişi) ailevi nedenler (göçmen vb.), % 6'sı (15 kişi) ise diğer nedenlerle (ziyaret vb.) yurtdışında bulunduklarını ifade etmişlerdir.

Öğrenim durumu açısından bakıldığında ise katılımcıların % 12'si (30 kişi) lisans altı, % 57,6'sı (144 kişi) lisans ve % 30,4'ü (76 kişi) lisansüstü eğitim almış veya almaktadır.

Araştırmamıza katılan deneklerin yurtdışında en az bir sene kalmış olması gerekli görülmüştür. Zira din eğitimi ihtiyacının farklı dinlere mensup kişilerle birlikte yaşama tecrübesi ve bu kişilerle iletişim süreci bağlamında değerlendirilebilmesi için söz konusu tecrübenin en az bir yıl gibi bir süreye dayanması, ihtiyaçların tespitinde iletişimde bulunma süresinin yeterliliği açısından elzem kabul edilmiştir. Bu doğrultuda katılımcıların yurtdışında kalma sürelerini, değerlendirmeye kolaylık olması bakımından şu şekilde sınıflandırabiliriz:

Katılımcıların % 26,4'ü (66 kişi) 1 ila 5 yıl; % 11,2'si (28 kişi) 6 ila 10 yıl; % 4'ü (10 kişi) 7 ila 15 yıl; % 22,4'ü (56 kişi) 16 ila 20 yıl; % 21,6'sı (54 kişi) 21 ila 25 yıl; % 7,2'si (18 kişi) 26 ila 30 yıl; % 6'sı (15 kişi) 31 ila 35; % 1,2'si (3 kişi) ise 36 ila 46 yıl arasında yurtdışında yaşamış veya halen yaşamaktadır. Buna göre katılımcıların yarıya yakın kısmı (% 48) 15-25 sene yurtdışında yaşamış/yaşamakta olan Türklerdir.

Ölçme Araçları

Araştırmamızda konuyla ilgili literatür çalışmasının ardından bilgi toplama ve ölçme aracı olarak tarafımızca hazırlanan anket formu kullanılmıştır. Kullan-

duğumuz anket formunun ilk bölümünde katılımcıların kişisel özelliklerini (yaş, cinsiyet, eğitim durumu, yurtdışında yaşama süreleri, öznel dindarlık algısı vb.) tespiti yönelik sorular sorulmuştur. Bunun yanında araştırmamızın çerçevesi uyarınca, din eğitimi nerede tahsil ettikleri, yurtdışında bulundukları süre zarfında din eğitimlerini nerede aldıkları, farklı dine mensup insanlarla iletişimde bulunma durumları, hem kendi dinleri hem de farklı dinlerle ilgili olarak hangi konularda bilgi alışverişinde bulundukları gibi hususlara dair sorular sorulmuştur. Verilen cevaplar din eğitiminin, dolayısıyla dini bilginin kaynağı, din eğitimi ihtiyacı ve farklı dini gruplarla iletişim boyutu şeklinde sınıflandırılmış ve istatistiki olarak ifade edilerek değerlendirilmeye tabi tutulmuştur.

Bulgular

Katılımcıların farklı dini gruplarla iletişimleri bağlamında ortaya çıkan din eğitimi ihtiyaçlarını tespit etmek üzere hazırladığımız sorularımızı ve verilen cevapları araştırmamızın çerçevesi uyarınca üç boyutta kategorize ederek ele aldığımızda elde ettiğimiz bulguları şu şekilde ortaya koyabiliriz:

Din Eğitiminin Kaynakları Boyutu

Din eğitimi politikaları açısından yurtdışında bulunan Türklere yönelik olarak verilecek din eğitimi hizmetlerinin verimli olabilmesi için yurtdışında yaşayan Türklerin din eğitimi ihtiyaçlarını nereden karşıladıklarını öğrenmek adına sorduğumuz sorulara katılımcıların verdikleri cevapları istatistiksel olarak şu şekilde ele alabiliriz:

Tablo 1*: Din eğitiminizi nereden tahsil ettiniz?		
	N	%
Aile	80	32
Okul	168	67,2
Özel Kurslar	93	37,2
Bireysel Çalışma	89	35,6
Din Eğitimi Almadım	82	32,8
Toplam	512	210,8

*Tablo 1'e ait sorunun cevabı olarak katılımcılar birden fazla şıkkı işaretleyebilmişlerdir.

Araştırmamız kapsamında katılımcılara dinle ilgili bilgilerini ve eğitimlerini nerelerden elde ettiklerini anlamaya yönelik olarak “*din eğitimlerini nereden tahsil ettikleri*” sorulmuştur. Tablo 1’deki bulgulara göre katılımcıların büyük çoğunluğu tek bir şıkkı tercih etmemiş, bir katılımcı birden fazla şıkkı işaretleyebilmiştir. Bu duruma bağlı olarak katılımcıların verdikleri cevaplara göre okul, din eğitiminin sağlandığı en önemli kurum olarak dikkati çekmektedir. Aile çocuğun eğitiminin, özellikle din eğitiminin başladığı ilk kurum olmakla birlikte, sonuçlar dikkate alındığında din eğitimi kaynağı olarak okul diğer seçenekler arasında öne çıkmaktadır (% 67,2). Bu husus öncelikle din eğitimi ihtiyacının karşılanacağı yer olarak okulun ve dolayısıyla okulda verilecek din eğitiminin yeterliliğinin önemini ortaya koymaktadır.

Katılımcıların yurtdışında kalma süreleri göz önüne alındığında yarıdan fazlasının (%58,4) 15 seneden fazla süreyle yurtdışında yaşadığı görülmektedir. Bu katılımcıların önemli bir kısmı (%52,4 oranında ailevi nedenlerle yurtdışında bulunduklarını ifade etmişlerdir) Türkiye’den Batı’ya göç eden ailelerin çocuklarıdır ve buna bağlı olarak din eğitimlerini yaşadıkları ülkelerin okullarında almaktadırlar. Yapılan bazı araştırmalar bu ülkelerde yaşayan ailelerin çocuklarına verdikleri aile içi eğitimin yetersizliğini ortaya koymakta, buna bağlı olarak özellikle gençlere özel din eğitimi programının hazırlanmasının gerekliliğine işaret etmektedir (Sofuoğlu, 1995, s. 380). Verilen cevaplar ışığında bu hususun önemi bir kez daha ortaya çıkmaktadır.

Cevaplar açısından dikkat çekici olan bir diğer nokta ise özel kurslar şeklinde yer verdiğimiz şıkkın tercih oranıdır. Özel kurslar içerisine cemaatlerin din eğitimi faaliyetleri de dâhil edilmektedir ki genel dağılım açısından bakıldığında azımsanmayacak bir orana (%37,2) sahip olduğu görülmektedir.

Verilen cevaplara göre “*Katılımcıların din eğitimlerinde okul önemli bir yere sahiptir*” hipotezimiz ile “*Katılımcıların din eğitimlerinde okul aileye göre daha önde gelmektedir*” ve “*Katılımcıların din eğitimi aldıkları yerler arasında özel kurs ve çalışmalar önemli birer alternatiftir*” alt hipotezlerimiz doğrulanmaktadır.

Tablo 2*: Yurtdışında bulunduğunuz süre zarfında din eğitimi alanında nereden yardım aldınız?

	N	%
Aile	10	4
Okul	80	32
Özel Kurslar	35	14
Bireysel Çalışma	84	33,6
Din Eğitimi Almadım	110	44
Toplam	319	127,6

*Tablo 2’ e ait sorunun cevabı olarak katılımcılar birden fazla şıkkı işaretleyebilmişlerdir.

Yurtdışında kaldıkları süre zarfında din eğitimi alanında nerelerden yardım aldıklarını öğrenmeye yönelik olarak sorduğumuz soruya katılımcıların verdikleri cevaplara bakıldığında, din eğitimi almadıklarını ifade edenler %44 gibi bir orana sahiptir. Bu sonuç iki açıdan değerlendirilebilir: Birincisi yurtdışında kaldıkları süre zarfında din eğitimi ihtiyaçlarının fazla olmaması. İhtiyaç hissetmeme, özellikle farklı dine mensup insanlarla iletişim bağlamında düşünüldüğünde, iletişim oranının fazla olmamasıyla paralel olabileceği gibi, iletişim sürecinde mevcut dini bilgilerinin yeterliliği ile ilgili de olabilir.

İkincisi yurtdışında kaldıkları süre zarfında din eğitimi ihtiyaçlarını karşılamak üzere müracaat edecekleri mevcut kaynakların yeterli gelmemesidir. Bu muhtemel durum, yurtdışında verilen din eğitiminin uygulama ve program bağlamında yetersizliğine dair yapılan değerlendirmelerle paralellik arz etmektedir (Bkz. Cilacı 1985, s. 51; Bilgin 1988, s. 148; Aşıkoğlu, 1996, s. 345-346; R. Doğan, 2005, s. 399; Yiğit, 2010, s. 304).

Yurtdışında bulundukları süre içerisinde din eğitimi alan katılımcıların din eğitimi aldıkları temel kurum olarak yine okul dikkati çekmekle birlikte, bireysel çalışmaların da bu süreçte önemli yeri olduğu görülmektedir. Bu husus ilginin yanı sıra ihtiyaca binaen de söz konusu olabilen bireysel çalışmalara kaynak teşkil edecek yayınların önemini ortaya koymaktadır.

Yukarıda ifade edilen bulgulara göre “*Katılımcılar yurtdışında kaldıkları süre zarfında din eğitimi ihtiyaçlarını öncelikle bireysel çalışmalarla tamamlamaktadırlar*” hipotezimiz kısmen doğrulanmakta, “*Katılımcıların yurtdışında kaldıkları süre içerisinde din eğitimi ihtiyaçlarını karşılamada özel kurslara müracaat etme eğilimleri yüksektir*” alt hipotezimiz ise doğrulanmamaktadır.

Tablo 3*: Farklı dine mensup gruplar hakkındaki bilgilerinizi nereden elde ediyorsunuz?

	N	%
Bu gruplara mensup arkadaşlardan	95	38
Okuldan	72	28,8
Özel kurslardan	6	2,4
Bireysel okuma ve çalışmalardan	70	28
Medyadan	50	20
Toplam	293	117,2

*Tablo 3'e ait sorunun cevabı olarak katılımcılar birden fazla şıkkı işaretleyebilmişlerdir.

İletişimin sağlıklı olması iletişimde bulunan kişi veya grupların birbirlerini tanımaları veya birleri hakkında bilgi sahibi olup olmamalarıyla yakın ilişkilidir. Bu iletişim din ile ilgili ise gerek kaynak gerekse alıcı açısından birbirlerine ilişkin doğru bilginin çok önemli bir yeri vardır. Zira bu sürecin önyargılarla çatışmaya dönüşmemesini sağlayacak en temel unsurlardan biri doğru bilgidir (Certel 2008; s. 137).

Söz konusu noktadan hareketle katılımcıların farklı dine mensup gruplara dair bilgilerini nereden elde ettiklerini anlamaya yönelik olarak sorduğumuz soruya tek bir şıkka bağlı kalmaksızın verilen cevapların oranlarını içeren Tablo 3'e göre bu gruplara mensup kişiler, bilginin elde edildiği birinci kaynak olarak ortaya çıkmaktadır (%38). Bu bulguya göre *"Katılımcıların farklı dini gruplara dair bilgi kaynaklarının başında bu gruplara mensup kişiler gelmektedir"* alt hipotezimiz doğrulanmaktadır.

Diğer bir kaynak olarak ise okul (%28,8) dikkati çekmektedir. Bunun yanında bireysel okuma ve çalışmaların da okul kadar tercih edildiği (%28) görülmektedir ki bu noktada ihtiyaca ve ilgiye binaen yapılan araştırmaların bilgi edinmede etkili olduğunu söylemek mümkündür.

Özel kursların çok fazla tercih edilmemesi (%2,4) Tablo 1 ve 2'nin bulguları ile beraber düşünüldüğünde, bu kursların daha ziyade kişilerin kendi dinleri ile ilgili bilgi almak üzere müracaat edilen kaynaklar olduğunu göstermektedir.

Son olarak bir diğer önemli kaynak olarak düşündüğümüz medyanın da diğer şıklara yakın bir oranda (%20) tercih edildiği dikkati çekmektedir. Bu bulgu, medyaya yansıyan bilginin niteliği açısından önemlidir ve müfredat açısından ayrıca düşünülmelidir. Zira medyanın kamuoyu oluşturma gücü ve bu gücün

altındaki bilginin doğruluk derecesi, bu kanaldan elde edilen bilginin doğruluğunu da ciddi biçimde etkileyecektir.

Din Eğitimi İhtiyacı Boyutu

Araştırmamız katılımcıların din eğitimi ihtiyaçlarını iki açıdan ele almayı hedeflemektedir. Birincisi, yurtdışı tecrübesinin kişinin kendi dini hakkındaki bilgi ihtiyacına tesiri, ikincisi kişinin çevresinde bulunan farklı dini gruplarla ilgili bilgi ihtiyacına tesiri. Söz konusu hususları anlamaya yönelik olarak sorduğumuz sorular doğrultusunda elde ettiğimiz bulgular aşağıdaki gibidir:

Tablo 4: Dininiz hakkında bilgi ihtiyacınız yurtdışında bulunduğunuz süre zarfında artış gösterdi mi?

	N	%
Çok fazla artış gösterdi	43	17,2
Artış gösterdi	113	45,2
Fazla artış göstermedi	55	22
Hiç artış göstermedi	22	8,8
Fikrim yok	17	6,8
Toplam	250	100

Katılımcıların yurtdışı tecrübelerine bağlı olarak dini bilgi ihtiyaçlarının artıp artmadığını öğrenmeye yönelik olarak sorduğumuz ve ihtiyaç düzeylerine göre cevap vermelerini istediğimiz soruya verilen cevapların oranını ifade eden Tablo 4’e göre katılımcılar belirgin bir farkla (%45,2) dini bilgi ihtiyaçlarının arttığını ifade etmişlerdir. Söz konusu oran “çok fazla artış gösterdi” şıkkının oranı ile (%17,2) beraber değerlendirildiğinde katılımcıların yarıdan fazlasının yurtdışında bulundukları süre zarfında kendi dinleriyle ilgili bilgi ihtiyacı hissettikleri görülmektedir.

Söz konusu bulgu, farklılıklarla bir arada yaşarken bireyin kendini daha iyi tanıması bağlamında önemlidir. Zira özellikle farklı dine mensup bireyler ve gruplarla iletişim sürecinde gerçekleşen karşılıklı bilgi alışverişi neticesinde bireyin diniyle ilgili sorulan sorulara binaen bireyin bilmediği veya bildiğini sandığı dini konular daha net biçimde ortaya çıkabilmektedir.

Yukarıdaki bulgulara göre “*Katılımcıların din eğitimi ihtiyaçları yurtdışında bulundukları süre içerisinde artış göstermektedir*” hipotezimiz ile “*Katılımcı-*

lar yurtdışında bulundukları süre zarfında kendi dinleri ile ilgili bilgi ihtiyacı hissetmektedirler” alt hipotezimiz doğrulanmaktadır.

Tablo 5: Çevrenizde bulunan farklı dini gruplar hakkında bilgi sahibi misiniz?		
	N	%
Evet	80	32
Oldukça	45	18
Biraz	60	24
Hayır	7	2,8
Fikrim yok	58	23,2
Toplam	250	100

Tablo 5’e göre katılımcıların %32’si farklı dini gruplarla ilgili bilgi sahibi olduklarını ifade etmiş, %18’i ise “oldukça” bilgi sahibi olduklarını belirtmişlerdir. Her iki şık birlikte düşünüldüğünde katılımcıların çevrelerinde bulunan farklı dini gruplar hakkında bilgi sahibi olduklarını düşünmektedir diyebiliriz. Bu durum katılımcıların eğitim seviyeleri ve (aşağıda ele alınacağı üzere) iletişime açık olmalarıyla (Tablo 9) paralel olarak değerlendirildiğinde anlamlı bir veridir. Zira gerek eğitim süreci gerekse iletişim süreci bilgi sahibi olmayı destekleyen unsurlardır.

Bunun yanında dikkati çeken önemli bir bulgu ise katılımcıların %23,2 oranında “fikrim yok” cevabını tercih etmeleridir. Bu bulgu katılımcıların bir kısmının farklı dini gruplarla ilgili bilgi sahibi olmaya ilgi göstermemeleri ile ilişkili olabileceği gibi bu alanda sahip oldukları bilginin niteliğine güvenmeme ile ilgili de olabilir kanaatindeyiz.

Tablo 6: Farklı dine mensup gruplar hakkında bilgi sahibi olma ihtiyacı hissediyor musunuz?		
	N	%
Çok fazla ihtiyaç hissediyorum	12	4,8
İhtiyaç hissediyorum	109	43,6
Fazla ihtiyaç hissetmiyorum	55	22
Hiç ihtiyaç hissetmiyorum	11	4,4
Fikrim yok	63	25,2
Toplam	250	100

Tablo 6, katılımcıların %43,6'sının farklı dini gruplarla ilgili bilgi sahibi olma ihtiyacı hissettiklerini ortaya koymaktadır. “Çok fazla ihtiyaç hissediyorum” seçeneğine ait oranla (%4,8) “ihtiyaç hissediyorum” seçeneğine ait oran bir arada düşünüldüğünde katılımcıların yarıya yakın bir kısmının (%48,4) bu ihtiyacı hissettiği görülmektedir. Yurtdışına yönelik olarak hazırlanan din eğitimi müfredatları açısından düşünüldüğünde, hangi ülkede yaşayan vatandaşlarımız için hazırlanacaksa, o ülkenin dini ve kültürel yapısının da dikkate alınması ve buna yönelik bilgilere yer verilmesinin önemi ortaya çıkmaktadır (Hizmetli, 1995, s. 366).

Katılımcıların % 22'si ise söz konusu bilgiye dair ihtiyaç hissetmediklerini ifade etmişlerdir. Bu sonuç mevcut bilgilerini yeterli görmeleri ile ilgili olabilir. Bunun yanında farklı dine mensup kişi veya gruplarla iletişimlerinin yoğun olmaması sebebiyle onlarla ilgili bilgi edinmeye ihtiyaç duymamalarından kaynaklanabilir. Bunun yanında farklı dine mensup kişi veya gruplarla iletişimlerinin yoğun olmaması (Tablo 9) sebebiyle onlarla ilgili bilgi edinmeye ihtiyaç duymamalarından kaynaklanabilir.

Sorunun yanıtını “fikrim yok” şeklinde cevaplayan katılımcıların oranı (% 25,2) olarak dikkati çekmektedir. Bu durum farklı dini gruplarla sıklıkla iletişim içinde bulunmama ile ilgili olarak düşünülebileceği gibi, iletişimin genellikle din bağlamında gerçekleşmemesiyle ilişkili olarak da düşünülebilir.

Tablo 7: Farklı dine mensup gruplar hakkında bilgi sahibi olma ihtiyacınız yurtdışında bulunduğunuz süre zarfında artış gösterdi mi?

	N	%
Çok fazla artış gösterdi	27	10,8
Artış gösterdi	57	22,8
Biraz artış gösterdi	38	15,2
Artış göstermedi	50	20
Fikrim yok	78	31,2
Toplam	250	100

Tablo 7'e göre farklı dine mensup gruplar hakkında bilgi sahibi olma ihtiyacı katılımcıların yarıya yakın bir kısmı için söz konusu olurken diğer yarısı için söz konusu olmamaktadır. Zira dereceleri farklı olmakla beraber ihtiyaçta artış olduğunu ifade eden ilk üç şık beraber değerlendirildiğinde katılımcıların

%48,8'i ihtiyaç hissettiklerini ifade etmektedirler. Bu ihtiyacın daha önce vurguladığımız üzere bu gruplarla iletişime bağlı olarak ortaya çıkan bilgi eksikliğinden kaynaklandığını düşünmemiz mümkündür ki bu durum aynı zamanda iletişim sürecinde “tanışma” eğiliminin olduğuna da işaret etmektedir.

Diğer taraftan bilgi ihtiyaçlarının artmadığını ifade eden katılımcıların oranı %20'dir ki bu bulgu “fikrim yok” şıkkına ait %31 oranıyla beraber düşünüldüğünde katılımcıların 51'i yurtdışı tecrübesine bağlı olarak farklı dine mensup gruplar hakkında bilgi ihtiyacı hissetmemektedirler. Dolayısıyla “*Katılımcılar yurtdışında bulundukları süre zarfında farklı dine mensup insanlar ve gruplar hakkında bilgi sahibi olma ihtiyacı hissetmemektedirler*” alt hipotezimiz doğrulanmamaktadır.

Tablo 8*: Yurtdışında bulunduğunuz süre içerisinde dini açıdan en çok hangi konularda bilgi ihtiyacı hissediyorsunuz/hissettiniz?

	N	%
İnanç esasları	104	41,6
İbadetler	81	32,4
Ahlaki değerler	87	34,8
Sosyal meseleler	100	40
Ölüm sonrası hayat	31	12,4
Toplam	403	161,2

*Tablo 8'e ait sorunun cevabı olarak katılımcılar birden fazla şıkkı işaretleyebilmişlerdir.

Katılımcıların yine tek bir şıkkı işaretlemekle sınırlandırılmadıkları bilgi ihtiyacı hissettikleri konulara yönelik olarak sorduğumuz soruya verilen cevapların oranları Tablo 8'de görüldüğü gibidir. Buna göre katılımcıların yurtdışında bulundukları süre zarfında dini açıdan inanç esasları (%41,6) konusunda diğer şıklara göre daha fazla bilgi ihtiyacı hissettikleri ortaya çıkmaktadır. Bir dinin esaslarını anlamada en temel bilgi alanlarından biri inanç esaslarıdır. Dolayısıyla farklı dine mensup kişi ve gruplarla iletişim sürecinde inanç esasları konusunda daha fazla soru gelmesi ve buna bağlı olarak bu konuda bilgi ihtiyacının doğması bu bulgunun nedenleri arasında düşünülebilir. Bunun yanında gelen soruların çeşitliliğine binaen mevcut bilgilerin yetersizliğinin de bilgi ihtiyacına yol açabileceğini söylemek mümkündür.

İnanç esaslarına yakın bir oranda (%40) dinin sosyal meselelere dair ortaya koyduğu esaslar hakkında bilgi ihtiyacı hissedilmesi dikkat çekicidir. Zira farklılıklarla bir arada yaşarken din eğitimi açısından bireyin içinde bulunduğu top-

lumla uyumunu etkileyecek en temel hususlardan biri dinlerin sosyal meselelere bakışı ve buna bağlı olarak mensuplarının bu meselelere karşı geliştirdikleri tutumdur. Bu noktadan hareketle katılımcıların sosyal meselelere dair dinlerinin verdiği cevaplar hakkında ihtiyaç sahibi olmaları hem kendi duruşlarını belirlemek hem de kendileri hakkında muhataplarına bilgi vermek açısından önemli bir husustur.

Farklı Dini Gruplarla İletişim Boyutu

Farklı gruplarla bir arada yaşama tecrübesi, eğer söz konusu gruplarla iletişim gerçekleşiyorsa kişileri zenginleştiren, kendilerini geliştirmeye sevkeden bir sürece dönüşebilir. Zira iletişim ile “tanıma” ve tanışma” söz konusu olabilecektir. Bu iletişimin sağlıklı olmaması ise çatışmaların başlıca sebepleri arasında yer almaktadır. Daha önce bahsettiğimiz üzere bu durum farklı dini gruplarla iletişim için de geçerli ve hatta önemlidir. Bu doğrultuda araştırmamızda katılımcıların farklı dini gruplarla iletişime açık olup olmadıklarını¹, bu gruplarla iletişim sıklığı ve bilgi alışverişi çerçevesinde anlamaya yönelik olarak sordüğümüz sorularımıza aldığımız cevaplar aşağıdaki gibidir:

Tablo 9: Farklı dini gruplarla iletişimde bulunur musunuz?		
	N	%
Her zaman	42	16,8
Çoğu zaman	63	25,2
Ara sıra	105	42
Nadiren	31	12,4
Hiçbir zaman	9	3,6
Toplam	250	100

Araştırmamızda Batı’da yaşayan Türklerin din eğitimi ihtiyaçlarını farklı dine mensup kişi ve gruplarla iletişimleri bağlamında değerlendirebilmek için öncelikle katılımcıların farklı dini gruplarla iletişimde bulunma oranlarını tespit etmeyi, iletişime açık olup olmama bakımından önemli kabul etmemizde, özellikle Avrupa’ya göç eden vatandaşlarımızla ilgili yapılan çalışmaların ba-

¹ Bu araştırmamızı kendisinden hareketle ve örneklemi geliştirmek suretiyle gerçekleştirdiğimiz, Batı’da yaşayan Türklerin dini çoğulculuk algısını ölçmeye yönelik olarak yaptığımız bir başka araştırmamızda katılımcıların iletişime açık olduklarına dair bulgularımızla ilgili bkz. (Güner, 2013).

zılarında buradaki vatandaşlarımızın içe dönük bir sosyal hayat eğilimde olduklarına işaret etmesinin de önemli rolü vardır (Keser, 2004, s. 11). Zira içe dönük bir sosyal hayat “tanışmak” anlamında farklı gruplarla iletişimi olumsuz yönde etkileyebilecek bir unsurdur. Buna bağlı olarak sorduğumuz soruya iletişim sıklığını ortaya koymak bakımında derecelendirerek hazırladığımız cevapların tercih oranlarına bakıldığında katılımcıların %42’sinin “arasıra” iletişimde bulunduklarını ifade ettiğini görmekteyiz. İletişime kapalı olunmadığını fakat bunun sıklıkla gerçekleşmediğini, “çoğunlukla” sıklıkına verilen cevapların oranına (%25,2) ve “her zaman” sıklıkına verilen cevapların oranına (%16,8) bakarak söylemek mümkündür. Ancak ilk üç şık beraber düşünüldüğünde katılımcıların büyük çoğunluğunun (%84) farklı dine mensup gruplarla iletişime açık bulundukları ve bunu gerçekleştirdiklerini ifade edebiliriz. Bu bulguda katılımcıların eğitim özelliklerinin etkili olduğunu söylemek mümkündür. Zira büyük çoğunluğu lisans (%57,6) ve lisansüstü (%30,4) eğitime sahip olan katılımcıların yurtdışında bulunma sebebi olarak eğitim (%32,4) ve ailevi nedenler (göç gibi) (%52,4) şıklarının öne çıkması, katılımcıların büyük çoğunluğunun eğitim süreçlerinin en azından bir kısmını yurtdışında gerçekleştirdiklerini ortaya koymaktadır. Bu durum ise farklı dine mensup kişi ve gruplarla iletişime açık olmanın kaçınılmaz itici güçlerinden biri olarak değerlendirilebilir. Çünkü iletişim bu süreçte bir zorunluluk olabilmektedir. Ancak sebep ne olursa olsun, katılımcıların, din eğitimi ihtiyacını şekillendiren bir unsur olarak iletişime açık olduklarını bir kez daha vurgulamak yerinde olacaktır.

Yukarıdaki bulgular ışığında “*Katılımcılar farklı dini gruplarla sıklıkla iletişim halindedirler*” hipotezimizin doğrulanmadığı ortaya çıkmaktadır.

Tablo 10: Farklı dine mensup kişilerle ve gruplarla karşılaştığınızda onlara dininizle ilgili bilgi verir misiniz?

	N	%
Her zaman	30	12
Çoğu zaman	75	30
Ara sıra	110	44
Nadiren	30	12
Hiçbir zaman	5	2
Toplam	250	100

İletişime açık olan katılımcıların, iletişim sürecinin din eğitimi kapsamında bilgi ihtiyaçlarını karşılamak açısından değerlendirip değerlendirmediklerini anlamak üzere öncelikle kendi dinleri hakkında farklı gruplara bilgi verip vermedikleri sorulmuştur. Tablo 10’a göre katılımcıların önemli bir kısmı (%44) farklı dine mensup kişi ve gruplarla iletişim süreçlerinde kendi dinleriyle ilgili olarak “ara sıra” bilgi verdiklerini ifade etmektedirler. Bu bulgu “her zaman” (%12) ve “çoğu zaman” (%30) şıklarına verilen cevaplarla bir arada değerlendirildiğinde katılımcıların büyük bir kısmının (%86) söz konusu iletişim sürecinde dini bilgi alışverişinde bulundukları ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla daha özellikle Tablo 3 ve 4’teki değerlendirmelerimiz bu bulgularla anlamlı kılınmaktadır.

Müfredatlarda yer alacak konular bağlamında değerlendirmek üzere, farklı dini gruplarla iletişim esnasında dini bilgi alışverişinin hangi konularda gerçekleştiğini tespit etmek açısından, katılımcıların hem kendi dinleri hem de farklı dinlerden muhatap oldukları kişi ve grupların dinleriyle ilgili bilgi verdikleri ve aldıkları konuları sorduğumuz sorulara verilen cevaplar ve oranları şu şekildedir:

Tablo 11*: Farklı dine mensup kişilere ve gruplara kendi dininizle ilgili en fazla hangi konularda bilgi verirsiniz?

	N	%
İnanç esasları	145	56
İbadetler	65	26
Ahlaki değerler	35	14
Sosyal meseleler	25	10
Ölüm sonrası hayat	30	12
Toplam	300	118

*Tablo 11’e ait sorunun cevabı olarak katılımcılar birden fazla şıkkı işaretleyebilmişlerdir.

Katılımcıların tek bir şıkla sınırlanmadan verdikleri cevaplara yönelik olarak Tablo 11’in ortaya koyduğu bulgular Tablo 8’de ele aldığımız bulgularla karşılaştırıldığında “sosyal meseleler” (%10) ve “ahlaki değerler” (%14) şıklarına ait oranlarda görülen düşüş dikkat çekicidir. Bu durum akla, iletişimin ağırlıklı konularına bağlı olarak bu bulgunun elde edilmesi ihtimalinin yanında Tablo 8’de bu iki alana dair ortaya çıkan bilgi ihtiyacına binaen farklı dinlere mensup

kişilere ve gruplara bu alanlarda bilgi vermekten uzak durulduğu ihtimalini de getirmektedir.

Tablo 12: Farklı dine mensup kişilerle ve gruplarla karşılaştığınızda onlardan dinleriyle ilgili bilgi alır mısınız?

	N	%
Her zaman	13	5,2
Çoğu zaman	65	26
Ara sıra	90	36
Nadiren	72	28,8
Hiçbir zaman	10	4
Toplam	250	100

Farklı dine mensup kişiler ve gruplarla iletişim sürecinde birbirini tanımaya yönelik olarak bu kişi ve grupların dinleriyle ilgili bilgi alınıp alınmadığına yönelik olarak sorduğumuz soruya katılımcıların “her zaman” (%5,2), “çoğu zaman” (%26) şıklarına verdikleri cevapları bir bütünde değerlendirdiğimizde %31,2 oranında sıklıkla bilgi aldıkları ortaya çıkmaktadır. Bu durum bilgi kaynağı olarak söz konusu kişi ve grupların katılımcılar açısından önemli bir yere sahip olması bulgusuyla da paralellik göstermektedir (bkz. Tablo 3). Ancak “ara sıra” (%36) ve “nadiren” (%28,8) şıkları bir arada düşünüldüğünde katılımcıların yarısından fazlasının (%64,8) bu konuları iletişim sürecinde çok fazla ele almadıkları görülmektedir.

Tablo 13*: Farklı dine mensup kişi ve grupların dinleriyle ilgili en fazla hangi konularda bilgi alırsınız?

	N	%
İnanç esasları	52	20,8
İbadetler	67	26,8
Ahlaki değerler	47	18,8
Sosyal meseleler	56	22,4
Ölüm sonrası hayat	28	11,2
Toplam	250	100

*Tablo 13'e ait sorunun cevabı olarak katılımcılar birden fazla şıkkı işaretleyebilmişlerdir.

Tablo 13'e göre farklı dine mensup kişi ve gruplarla iletişim sürecinde söz konusu kişilerin dinlerine dair belli başlı bilgi alanlarının hemen hepsi hakkında birbirine yakın oranlarda bilgi alındığı dikkati çekmektedir. Bu durum bulundukları ülkenin dini ve kültürel yapısını tanımaya yönelik bir ilginin yansıması olarak da düşünülebilir ki daha önce vurgulandığı üzere özellikle yurtdışına yönelik hazırlanacak müfredatlar için bu husus önemlidir. Dolayısıyla Tablo 6'daki verilere dair yaptığımız değerlendirmeler bu bulgularla da anlamlı kılınmaktadır.

Yukarıdaki bulgular ışığında *“Katılımcılar farklı dini gruplarla iletişimlerinde gerek kendi dinleri gerekse muhataplarının dinleri hakkında bilgi alışverişinde bulunmaktadırlar”* alt hipotezimizin kısmen doğrulandığını söylemek mümkündür.

Sonuç

Farklılıklarla bir arada yaşama tecrübesinin en önemli neticelerinden biri olan farklılıklarla iletişim, söz konusu tecrübenin zenginliğe dönüşmesi için en önemli unsurlardan biridir. Ancak bu unsurun bir toplum için zenginliğe dönüşebilmesi iletişimin sağlıklı temellere dayanmasına da bağlıdır. Özellikle dini farklılıklarla çatışma ortamına sebep olmaksızın bir arada yaşayabilmek için kurulması önemli olan sağlıklı iletişim sürecinin gerçekleşmesi, farklı dine mensup insanların hem kendilerini hem de iletişimde bulundukları farklı din mensubu kişi ve grupları tanımaları ile mümkün olabilir. Bunun sağlanmasında ise din eğitiminin ve bu eğitime zemin teşkil eden müfredatların önemli bir payı vardır.

Çalışmamız bağlamında yurtdışında Batı'da yaşayan ve ciddi bir nüfus oranına sahip olan Türklerin farklı dinlere mensup kişi ve gruplarla iletişimleri bağlamında din eğitimi ihtiyaçları hakkında neler söylenebilir?

Araştırmamızın ortaya koyduğu üzere yurtdışında yaşayan Türkler, farklı dinlere mensup kişi ve gruplarla iletişime aşıktırlar. Bu durum onların hem kendileri hem de muhatap oldukları gruplarla ilgili bilgi ihtiyaçlarını da beraberinde getirmektedir. Okulun din eğitimi aldıkları kurum olarak öne çıkması, bu ihtiyaçların giderilmesi doğrultusunda hazırlanacak müfredatların dayandığı modelin önemini de ortaya koymaktadır (Sarıkaya, 2008). Müfredatlardan kas-

tımız ülkelerin hukuki düzenlemelerine paralel olarak örgün eğitimde yer alan İslam din eğitimi derslerine ait müfredatlar ile yaygın din eğitimi çerçevesinde hazırlanan müfredatlar olarak din eğitimi sürecine kaynaklık eden geniş bir alandır.

Hazırlanacak müfredatlarda İslamiyet'le ilgili olarak inanç esasları ve ibadetler gibi temel dini bilgiler birer ihtiyaç olarak ortaya çıkmakla birlikte, sosyal ve ahlaki meselelere İslam'ın bakışına dair bilgilerin de önemli bir ihtiyaç olduğu çalışmamızda ortaya çıkan bir diğer husustur. Bu bağlamda gerek Türkiye gerekse dünya gündemini meşgul eden belli başlı problemlere dinen nasıl yaklaşılacağı hususunda Batı'da yaşayan Türkleri bilgilendirmek üzere gerek müfredatlar gerekse okul dışındaki faaliyetler yeniden gözden geçirilmeli ve gerekli düzenlemeler yapılmalıdır.

“Tanışmanın” bir diğer boyutu olarak farklı dine mensup gruplar hakkında, Türklerin bulundukları ülkelerin kültürel yapısı da dikkate alınarak doyurucu bilgilerin yine müfredatlarda yer alması, verilecek din eğitiminin sağlıklı bir sosyal bütünleşmeye vesile olması için elzemdir. Bu bilgilerin medya veya çeşitli yayınlar gibi vasıtalardan elde edilmesinin doğurabileceği bilgi kirliliği riski göz ardı edilmemeli, bu ihtimalleri en aza indirmek üzere bu ülkelerde yaygın din eğitimi faaliyetleri de yukarıda bahsettiğimiz doğrultuda düzenlenmelidir.

Bahsi geçen hususlara ilaveten önemli bir noktayı vurgulamak yerinde olacaktır: Hem Amerika'da hem Avrupa'da din eğitimi hukuki yapılanmaya bağlı olarak eğitim sistemi içerisinde farklı şekillerde verilmektedir. Dolayısıyla bu ülkelerde yaşayan Türklere yönelik din eğitimi programları hazırlanırken, ülkelerin eğitim sistemleri içerisinde din eğitiminin yeri ayrıca göz önüne alınmalıdır. Ancak bu süreçte özellikle dikkat edilmesi gereken nokta ise, pek çok ülkede farklı dinlere mensup insanların din eğitimi haklarının tanınmasına rağmen, Müslümanların kendi aralarındaki dini ayrışmalarının ve otorite çatışmalarının, bu hakların kullanılmasını olumsuz yönde etkilediği gerçeğidir. Böyle bir durumun müfredat çalışmalarını da olumsuz etkileyeceği gözden uzak tutulmamalı, bu konudaki sıkıntıların giderilmesine yönelik çalışmalara ağırlık verilmelidir.

Son olarak belirtmek isteriz ki değerlendirmelerimizi yaparken çalışmamızın konuyu bütünüyle ele alabildiğini söyleme imkânımız mevcut değildir. Bu nedenle çalışmamızın kapsamlı bir sonuca ulaşmış olması iddiası söz konusu de-

ğildir. Ancak konuyla ilgili yapılacak diğer çalışmalara bir zemin teşkil etmesi umudunu taşımaktayız.

Kaynakça

- Altaş, N. (2003). *Çokkültürlülük ve Din Eğitimi*. Ankara: Nobel Yayın ve Dağıtım.
- Aşıkoğlu, N. (1996). F. Almanya'daki Türk Çocuklarının Okul Öncesi ve Temel Eğitim Problemleri Üzerine. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 37, 321-354.
- Aydın, M. Z. (2003). Belçika'da İlk ve Orta Öğretimde Okutulan İslâm Din Dersi Programları. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7(1), 85-100.
- Baştürk, İ. (1995). *Federal Almanya'da Din Eğitimi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı (İFAV).
- Bilgin, B. (1988). Almanya Federal Cumhuriyetinde Türk Çocuklarına İslami Din Dersi Program Geliştirme Çalışmaları. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 30, 143-154.
- Certel, H. (2008/2). Din-İletişim İlişkisi ve Dini İletişim Engelleri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (21), 128-158.
- Cilacı, O. (1985). Yurtdışındaki İşçi Çocuklarının Dinî Problemleri Açısından Türkiye'ye Uyumları Meselesi. *Diyanet İlmi Dergi*, 21(3), 47-57.
- Coşkun, H. (Ed.). (2000). *Türkiye ve Almanya'da İslam Din Dersi Tartışmaları: İslam Din Dersi İçin Çerçeve Şartları ve Deneyimler*. Ankara: Konrad Adenauer Vakfı; Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.
- Demirel, Ö. (2007). *Eğitimde Program Geliştirme* (10. bs.). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Doğan, M. S. (2001). *Batı Avrupa'da Türk Gençlerinin Din Algılaması ve Dini Davranışları: (Almanya, Hollanda ve Belçika Örnekleri)*. İstanbul: Değişim Yayınları.
- Doğan, R. (2005). Avrupa'da Kur'an-ı Kerim ve Dinî Bilgiler Kursları: Problemler ve Çözüm Önerileri (Almanya Örneği). *III. Din Şûrası: Tebliğ ve Müzakere-leri, 20-24 Eylül 2004*, Ankara.
- Gürer, B. (2013). Din Eğitimi Politikaları Açısından Batı'da Yaşayan Türklerin Dini Çoğulculuk Algısı. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (45), 191-296.

- Gürer, B. (2008). İspanya'nın Eğitim Sistemi ve Din Eğitiminin Sistem İçerisindeki Yeri. *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, (19), 56–88.
- Ev, H. (2003). *Almanya'da Çocuklara Yönelik Kur'an ve Dini Bilgiler Kursları*. İzmir: Tıbyan Yayınları.
- Hizmetli, S. (1995). Yurtdışına Yönelik Dini Yayınlar. *I. Din Şûrası Tebliğ ve Müzakereleri (1-5 Kasım 1993)*. 2, 363-368.
- Jackson, R. (2005). *Din Eğitimi:Yorumlayıcı Bir Yaklaşım*. (R. Kaymakcan, Çev.). İstanbul: DEM Yayınları.
- Kaymakcan, R. (2012). Din Eğitiminde Çoğulculuk ve Yapılandırmacılık. M. Köylü (Ed.). *Din Eğitiminde Çağdaş Konular*. İstanbul: DEM Yayınları.
- Keser, U. Belçika'ya Türkiye'den Göç Etmiş Olan Türkler ile Belçikalılar Arasındaki Kültürel Uyum Sorununa Kesitsel Bir Bakış; Anvers ve Mol Örnekleme. Erişim: 10 Mayıs 2014, <http://acikarsiv.atilim.edu.tr/browse/294/382.pdf>
- Köylü, M. (2012). Dini Çoğulculuk ve Din Eğitimi. M. Köylü (Ed.). *Din Eğitiminde Çağdaş Konular*. İstanbul: DEM Yayınları.
- Koç, M. (2013). Diasporada Dindarlık ve Umutsuzluk: Fransalı Müslüman-Türk Azınlık Grup Üzerine Ampirik Bir Araştırma. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi [Atatürk Üniversitesi İslâmi İlimler Fakültesi Dergisi] [İİFD] [EAÜİFD]*, (39), 415-444.
- Sağlam, İ. (2011). *Batı Avrupa'da Yaşayan Türklere Göre Din Görevlileri ve Cami Etkinlikleri Yeterliliği (Fransa Örneği)*. Bursa : Emin Yayınları.
- Sarıkaya, Y. (2008). Almanya'da İslam'ın Din Dersi: Talepler, Uygulamalar, Tartışmalar. *Diyanet İlmi Dergi*, 47(1), 127-144.
- Sofuoğlu, M. C. (1995). Yurtdışı İrşad Hizmetleri Hakkında Bazı Düşünceler. *I. Din Şûrası Tebliğ ve Müzakereleri (1-5 Kasım 1993)*, 1, 378-384.
- Tavukçuoğlu, M. (2000). *Belçika'da Türk Ailesi ve Din Eğitimi*. Konya : Mehir Vakfı.
- Van der Ven, J. (2006). Eğitimde Çokkültürlülük: Tanınma Siyaseti. R. Kaymakcan (Ed.). *Çokkültürlülük, Eğitim, Kültür ve Din Eğitimi*. İstanbul: DEM Yayınları.
- Tosun, C. (2005). *Din Eğitimi Bilimine Giriş*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

- Yiğit, T. I. (2010). Almanya’da İslam Din Dersinin Gelişimi ve Müfredat Sorunu. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19(2), 299-314.
- Zengin, H. K. (2010). Almanya’da İslam Din Öğretimi Vasıtasıyla Oluşturulmak İstenen/ Oluşturulan Müslüman Kimliği Üzerine. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 51(1), 249-272.

Need of Religious Education for Turks Who Live in Western Countries within the Context of Communication with Different Religious Groups

Banu GÜRER*

Introduction

Experience of living abroad is important to get opportunity to live with differences. But it's hard to say that this experience always brings richness to a society. Recently, sad examples regarding the people living with differences causes us to emphasize on pluralism and multi-culturalism, particularly considering educational policies. Because, it is important to accept differences and acknowledging them in order to live together peacefully (Van der Ven, 2006, p. 77). In this context, considering of two concepts as educational politics effects a lot of parts of educational system such as curriculum and methods through acceptance of differences (Altaş, 2003, p. 182; Köylü, 2012, p. 66-67).

Tendency for pluralism and multi-culturalism in the educational system is also important for religious education. Because the necessity of getting common information about different religious groups as a significant point that should be considered in process of preparing of curriculum for religious education. As a matter of the fact, that rights of religious education of different religious groups who became more visible in society because of increasing of their population by migration, is considered opportunity that should be provided. But,

* Asst. Prof. Dr., Marmara University, Faculty of Theology, Department of Religious Education

Address for correspondence: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Mahir İz Cd. 34662 Altunizade-İstanbul

E-mail: banu.gurer@marmara.edu.tr

inadequate curriculum of religious classes of Islam seems as obstacle for this opportunity (Tavukcuoğlu, 2000; Aydın, 2003; Yiğit, 2010).

Inadequacy of the curriculum regarding religious classes should be examined from a lot of aspects but our priority is “knowledge”. Because the knowledge is important part of educational program in general terms and religious educational program in specific terms as contents of curriculum. Thus, it should be considered carefully what kind of knowledge should be in the curriculum. Also, the needs are determinative component of process of development of educational program to decide on knowledge that should be in curriculum (Demirel, 2007, p. 71-75). In this context, issue of religious differences has important role to shape different instruction models for religious education (Altaş 2003; Jackson, 2005; Tosun, 2005; Kaymakcan, 2012; Köylü, 2012).

From these points, our study aims to understand the needs of Turks that live in Western countries, for religious education in context of knowledge and communication with different religious groups to discuss on curriculum of religious education for them.

Subject and Problems

In our study, we try to understand needs of participants for knowledge on religion from two aspects: Needs for knowledge on their own religion and needs for knowledge on different religious groups they live together.

Our questions to answer in this process are:

- What are sources of participants for religious education?
- Are participants open to communicate with different religious people and groups?
- Does experience of living abroad increase the need for knowledge on religion?
- What are their sources to gain knowledge on different religious groups?

Purpose and Importance

Many studies related to religious education of the Turks living abroad are included in the literature. Aforementioned studies are discussing religious education and the problems of Turks who are living in various European countries (i.e.

Koç, 2013; Sağlam, 2011; Işık, 2010; Doğan, 2005; Ev, 2003; İsmailfendioğlu, 2003; Altun, 2001; Coşkun, 2000; Ekin, 2000; Tavukçuoğlu, 1997, 1996; Baştürk, 1995; Aşıkoğlu, 1993), from many perspectives, such as social integration, perception of religion and identity (i.e. Zengin, 2010; Acar, 2005; Keser, 2004; M.S. Doğan, 2001). These studies are important and necessary for the realization of social integration for Turks who are living in various countries within their community without causing identity perception problems. This led us to study that subject. Because, Turks living in Western societies can have a healthy integration process and in parallel how they can build a healthy communication with the differences; and communicating religious differences is one of the most important pillars of it. Communication with different religious groups requires correct religious information and also fulfills that necessity and this process which is the connection with religious education should be thought and studied further and it is the starting point of our studies. The idea is the starting point of our work. We would like to mention that another research about understanding religious pluralism perception of the Turks living in the Western societies is further strengthening this idea (Gürer, 2013). While pointing to the problem of religious education among these studies, we were unable to identify a specific research study about the need of religious education which became clear when contacting with different religious groups is another reason that encouraged us for the study. Therefore, although the aforementioned studies underpin our research, our study is the first in its title. With this aspect, we hope that this work will contribute to other studies in this area.

Relations between Variables and Hypothesis

Needs of participants for knowledge on religion in the process of communication with different religious people and groups will be examined in the aspects of openness to communication with these people and groups, their knowledge on their religion and their knowledge on religions of different people and groups.

Hypothesis and sub-hypothesis of our study are below:

(H1): School has important place for religious education of participants.

(H1a): School has priority rather than family for religious education of participants.

(H1b): Private courses and personal studies are important alternatives for participants as places for religious education.

(H2): Participants get answer for their needs for religious education during their living abroad by mostly personal researches.

(H2a): Participants have high tendency to get answer for their needs for religious education during their living abroad by private courses.

(H3): Participants needs for religious education increases during their living abroad.

(H3a): Participants need knowledge on their religion during their living abroad.

(H3b): Participants need knowledge on different religious people and groups during their living abroad.

(H4): Participants frequently communicate with different religious groups.

(H4a): Participants share mutual information with different religious people and groups about their own religion and others'.

(H4b): Participants mostly get information about different religious groups from members of these groups.

Participants and Their Features

Our research depends on survey with people who had lived in Europe and America at least for a year. We reached 261 individuals by internet from Germany, Britain, the Netherlands, Belgium, France, Bosnia and Herzegovina, Ukraine, Sweden, Bulgaria, Slovakia, Austria and United States of America. But, only 250 of them completed the survey paper adequately. Thus, the number of participants is limited as 250.

Measuring Tools

In our research, survey paper formed by us has been used to collect data besides researches on literature about the subject.

Results

We categorized data of answer of participants in three aspects in terms of sources of religious education, needs for religious education and communication with different religious groups. Results are such as below:

Sources of Religious Education Aspect

Some researches emphasize that it's necessary to prepare curriculum of religious education especially for new generation of Turks who live in Western countries and unable to get sufficient education from their families (Sofuoğlu, 1995, p. 380). Our research also supports this emphasis by answers of participants.

According to answers of participants, our hypothesis of *"School has important place for religious education of participants"* with sub-hypothesis of *"School has priority rather than family for religious education of participants"* and *"Private courses and personal studies are important alternatives for participants as places for religious education"* are corrected by our research.

There are similarities with our research and different examinations and evaluations on insufficiency of religious education for Turks who lives abroad in terms of methods and program (Look at Cilacı, 1985, p. 51; Bilgin, 1988, p. 148; Aşıkoğlu, 1996, p. 345-346; R. Doğan, 2005, p. 399; Yiğit, 2010, p. 304).

In this point, we should also consider importance of true knowledge for a healthy communication with different religious groups to properly handle the prejudice and misunderstanding that have negative effects on communication (Certel, 2008; p. 137).

According to results of our research, our hypothesis of *"Participants get answer for their needs for religious education during their living abroad by mostly personal researches"* is partly corrected but sub-hypothesis of *"Participants get answer for their needs for religious education during their living abroad by mostly personal researches"* is not corrected by our research.

Needs for Religious Education Aspect

Our research aims to examine the needs of participants for religious education from two aspects: Effects participants' experience of living abroad on their needs for knowledge about their religion and on needs for knowledge about different religious groups around of them. According to answers of participants, our hypothesis of *"Participants needs for religious education increases during their living abroad"* and sub-hypothesis of *"Participants need knowledge on their religion during their living abroad"* are corrected but our sub-hypothesis of *"Participants need knowledge on different religious people and groups during their living abroad"* is not corrected by our research.

Communication with Different Religious Groups Aspect

Some researches emphasize that our citizens who have immigrated to Europe have withdrawn from the social life (Keser, 2004, p. 11). From this point, we want to understand that if participants are open to communicate with different religious groups or not (Look for results of our research about this fact Güner, 2013). According to their answers for our questions related with our aim, our hypothesis of “Participants frequently communicate with different religious groups” is not corrected by our research. But, our sub-hypothesis of “Participants share mutual information with different religious people and groups about their own religion and others” is partly corrected by it.

Conclusion

As our research, it is revealed that the Turks living in the Western countries are open to communicate with people belonging to different religions and groups. This situation brings along their need for information in order to deal with other groups and also themselves. Schools are standing out as an institution that they receive religious education; this reveals the importance of the curriculum models that are prepared in accordance to fulfill the necessity. (Sarıkaya, 2008). We mean by curriculums are Islamic religious education classes which are part of formal education in line with the legal regulations of the country, and informal religious education processes which are utilized as religious education resources in a wide area.

Although Islamic principles of faith and worships as basic religious knowledge are appearing as a requirement in the curriculum, also our studies shows that information about view of Islam regarding to the social and moral issues, is another important information necessity that is required to be mentioned in the curriculums.

Keywords- Religious education, Immigration, Religious education policies, Religious education curriculum